

ИННОВАЦИОН ФАОЛИЯТГА ЙЎНАЛТИРИЛГАН ТАДБИРКОР УНИВЕРСИТЕТЛАР БОРАСИДАГИ ИЛМИЙ НАЗАРИЯЛАР ВА КОНЦЕПЦИЯЛАР

Ш.А.Раҳматов

PhD, доцент, Бухоро давлат техника университети

Аннотацияю. Мақолада инноватив фаолиятга йўналтирилган тадбиркор университетларининг аҳамияти ва уларнинг илмий назарий асослари ҳақидаги тушунчалар таҳлил қилинади. Университетлар, жаҳон иқтисодиёти ва технологияларининг тез орада ўзгараётган шароитида, илмий ва тадқиқот фаолиятини самарали ташкил қилиш, янги инновацион маҳсулотлар яратиш ва жамиятнинг эҳтиёжларига мослашиш орқали ўз позицияларини мустаҳкамламоқда. Мақолада университетларнинг тадбиркорлик қобилиятларини ривожлантиришга қаратилган концепциялар ва назариялар, шунингдек, уларнинг фан ва ишлаб чиқариш орасидаги алоқаларни кучайтиришдаги ўрни кўриб чиқилади. Инноватив фаолиятга йўналтирилган университетлар муваффақиятли ривожланиш учун янги иш модельлари ва ижтимоий-иқтисодий талабларга мослашиш механизмларини ишлаб чиқишда муҳим аҳамиятга эга.

Калит сўзлар: инноватив фаолият, тадбиркор университетлар, илмий назариялар, инновацион концепциялар, университет ва тадбиркорлик, фан ва ишлаб чиқариш, ижтимоий-иқтисодий талаблар, таълим ва инновациялар, ривожланиш стратегиялари, университетларнинг ривожланиши.

Инновацион фаолиятни амалга оширишга йўналтирилган тадбиркор ОТМларнинг илмий парадигмасини шакллантиришга оид илмий ғоялар ва қарашлар, бизга қуйидаги тенденцияларни ажратиб кўрсатиш имконини беради:

- XX аср охири - XXI аср бошларида билимларни яратиш, тўплаш, сақлаш, узатиш ва жамиятда тарқатиш борасидаги олий таълим муассасаларининг вазифалари долзарб ҳисобланади;

- иқтисодиёт рақобатбардошлигининг асосий омиллари сифатида илмий-тадқиқот соҳаси иштирокида илм сиғимли ва юқори технологияли

маҳсулотларни ишлаб чиқариш ва сотиш орқали шаклланадиган илм сиғимли ва юқори технологиялар тан олинган;

- тадбиркор университетлар ижтимоий-иқтисодий тизимларда интеграцион ҳамкорлик ва инновацион фаолиятни амалга ошириш орқали иқтисодиёт рақобатдошлигини оширишга таъминлашда салмоқли ҳисса қўшмоқдалар.

Тадбиркор университет назариясининг назарий - методологик асослари Д. Уильямс, Г.Ицковиц, Л. Лейцдорф, Д. Салми томонидан шакллантирилган. Тадбиркор университет (ОТМ)нинг илмий парадигмаси бой назарий манбаларга эга бўлиб, уларнинг диққат марказида инновациялар натижаларини тижоратлаштириш ва яратилган билим ва технологияларнинг самарали узатилишини шакллантириш масалалари ётади. Тадбиркор университет (ОТМ) илмий парадигмаси генезисига таъсир кўрсатувчи тизимилаштирилган асосий илмий назариялар ва концепцияларнинг баъзаларига тўхталиб ўтамиз.

Иқтисодий конъюнктуранинг йирик цикллари назарияси (1920-йиллар Кондратиев Н.Д.) асосий ғояси:

- Илмий - технологик янгиликлар иқтисодиёт тузилмасини қайта қуришнинг муҳим омили.

Инновацион ривожланиш назарияси (1930-йиллар); Шумпетер Ж.А. асосий ғояси:

Иқтисодий ривожланишнинг локомотиви динамик жараёндаги инновациялар ҳисобланади. Унда янги технологиялар эскиларини алмаштиради ва бу жараён "ижодий вайрона" деб аталади. Жамиятнинг иқтисодий ривожланишининг моҳияти пировардида меҳнат унумдорлиги ва умумий фаровонликнинг ўсишини таъминлайдиган новатор тадбиркорлар томонидан инновацияларни амалга ошириш жараёни билан аниқланади.

Билимлар иқтисодиёти назарияси (1960-йиллар) Друкер П.; Махлуп Ф.; Макаров В.Л., Клейнер Г.Б. асосий ғояси:

Назарияда иқтисодий ўсиш ва ривожланишнинг асосий омиллари номоддий: билим, инсон капитали, деб тан олинган.

Кластерларни ривожлантириш ва минтақалараро рақобат назарияси (1990йиллар) Портер М.; Энрайт М.; Кук Ф. асосий ғояси:

Ушбу иқтисодий назарияда "кластер" атамаси муомалага киритилган бўлиб, у "маълум бир соҳада бирлашган ва бир-бирини ўзаро тўлдирадиган умумий

фаолиятбилан шуғулланидиган жуғрофий жихатдан қўшни бўлган компаниялар ва уларга тегишли ташкилотлар гуруҳи" деб таърифланади. Иқтисодий тизим рақобатбардошлигини оширишнинг кластерга асосланган усули асослаб берилган.

Технологик тизимлар ва инновацион тараққиёт концепцияси (1980-йиллар) Глазьев С.Ю.; Перез К.; Яковец Ю.В. асосий ғояси:

Технологик ўзаро боғлиқ йирик ишлаб чиқариш мажмуалари (технологик тизимлар)нибирин-кетин алмаштириш жараёнини ўтказиш асосида узоқ муддатли техник-иқтисодий ривожланишнинг моҳиятини очиб беради. Технологик тизимлар маҳсулотларнинг рақобатбардошлик даражасини белгилайди ва базавий инновацияларнинг бутун бошли мажмуасини амалга оширади. Концепция замонавий узоқ муддатли техник- иқтисодий ривожланишнингинновацион тараққиётга туртки бўладиган олтинчи технологик тизимга ўтишини асослаб беради.

Билимлар ва технологияларни узатиш концепцияси (1980 йиллар охири) Аргот Л., Инграм П.; Маткин Д.; Райсман А.; Грудзинский А.О., Бедный А.Б.; Миндели Л.Е., Казанцев Л.К.; Фонштейн Н. асосий ғояси:

Яратилган билим ва технологияларни турли даражадаги ва характердаги ижтимоий-иқтисодий тизимларга (ташкилотлар, фирмалар, корхоналар, минтақавий, миллий, глобал иқтисодий тизимлар ва бошқалар) узатиш("ўтказиш")ни таъминловчи ташкилий жараёнлар ва тизимларни тавсифлайди. "Давлат - хусусий сектор" тизимида билимлар трансфери имкониятлари тадқиқ этилади.

Интеллектуал капитал концепцияси (XX асрнинг 90-йиллариўрталари) Едвинссон Л. ; Мэлоун М. [146] асосий ғояси:

Концепция юқори сифатли интеллектуал капитал (инсон капитали ижодимаҳсули, номоддий активлар, структуравий капитал) ни шакллантиришга асосланган интеллектуал ташкилот, фирмани иқтисодий асослашни таклиф этади.

"Учлик спирал" концепцияси (XXI аср бошлари) Ицковиц Г.; Лейдесдорф Л. Асосий ғояси:

Инновацион маҳсулотни яратишнинг ҳар бир босқичидаги уч институт (фан (ёки ОТМ) - давлат-бизнес) ўртасидаги ташкилотлараро ўзаро ҳамкорликни

тавсифлайди. Спирал тузилишидагибундай ўзаро ҳамкорликОТМларга бир-бирларининг баъзи бир хусусиятларини қабул қилиш ва қўллаш имконини беради.

"Очиқ инновациялар" концепцияси (2003 й.) Чесбро Г., Кристенсен Д., Олсен М., Хиппел Э, Монастирний ЕА, Грик Я.Н. асосий ғояси:

Инновацион фаолиятнинг самарадорлигикўп жиҳатдан инновацион жараённинг барча иштирокчилари ўртасидагиўзаро мулоқот ва ҳамкорликнинг ўсиши ҳисобига кучаяди.

Инновацион университет (ОТМ) концепцияси, (2000 - йиллар) Асаул А.Н., Капаров Б.М., Владимиров А.И. асосий ғояси:

Концепция ОТМлар талабалари ва ўқитувчилари муҳитидаги интеллектуал салоҳият ва новаторлик фазилатларниқўллаган ҳолда ОТМлар фаолияти рўйхатида инновацион таркибий қисм сифатида ўқув фаолияти, илмий-техникавий (илмий-тадқиқот,тажриба-конструкторлик, технологик ишлар) фаолият, тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш зарурияти мавжуд эканлигинитаклиф қилади ва асослайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Siddikova, S., Juraeva, M., Abrorov, A., & Kuvoncheva, M. (2025). Foreword-VII International Conference on Applied Physics, Information Technologies and Engineering–APITECH-VII 2025. In *EPJ Web of Conferences* (Vol. 321, p. 00001). EDP Sciences.

2. Siddiqova, S. (2024). Dual ta’limni joriy qilish metodologiyasi va psixologik jihatlar. *YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT*, 2(12).

3. SIDDIQOVA, S. (2024). ORGANIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS BASED ON THE INTEGRATION OF SPECIAL SUBJECTS IN DUAL EDUCATION. *News of the NUUz*, 1(1.7), 185-187.

4. Siddiqova, S. (2024). Muhandislar–taraqqiyot tayanchi. *YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT*, 2(3).

5. Siddiqova, S. G., & Saidjonova, P. S. (2024). ISSUES OF DIGITALIZATION OF MEDICINE IN UZBEKISTAN. *INTERNATIONAL SCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES*, 1(4), 168-172.

-
6. Siddikova, S., Yuldashev, N., Juraeva, M., Abrorov, A., & Kuvoncheva, M. (2024, February). Overview of the V International Conference on Applied Physics, Information Technologies and Engineering-APITECH-V 2023. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 2697, No. 1, p. 011001). IOP Publishing.
7. Siddikova, S., Sirojiddinov, S., Bakhridinova, N., Zaripova, M., & Juraeva, M. (2024). Increasing oil absorption in bearings as a result of ultrasonic exposure to ultrafine particles. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 471, p. 05021). EDP Sciences.
8. Siddikova, S. G. (2019). Using New Generation Electronic Educational Resources in Teaching Special Disciplines at Professional Colleges. *Eastern European Scientific Journal*, (1).
9. Siddikova, S. G. (2019). POSSIBILITIES OF APPLICATION OF MULTIMEDIA IN THE PROCESS OF STUDYING THE DISCIPLINE "TECHNOLOGY OF PROCESSING OIL AND GAS". *Информация и образование: границы коммуникаций*, (11), 72-73.
10. Siddiqova, S. G. (2019). Elektron ta'lim resurslarining yangi avlodi: tahlillar, arxitektura, innovatsion sifatlar. *Ta'lim, fan va innovatsiya. Ma'naviy-ma'rifiy, ilmiy-uslubiy jurnal*, 1, 91-95.